

Lea Fatur:

Leži otok na sred morja ...

(Konec.)

Prelestni vonj rabske pomladi veje okoli samostana sv. Evfemije. Rahlo kakor materina roka zibljejo valčki čoln pod samostanom, šepečejo in vabijo. Pljuskanje, šepet udarja na uho mladega redovnika ob oknu. Dvigne glavo iz kupa debelih knjig in starih rokopisov. Zdi se mu, da mu kliče morje: »Kaj si se zakopal v glagolico in cirilico, v grška in judovska pisma? Vse to ti ne bo izbrisalo nikdar iz spomina, kar si preživel. Kralj morja! Zakaj si se zaprl v tesno celico? Kliče te grob uboge žrtve, na galejo prikovani gusar te preklinja, »Brod smrti« je last beneške ljudovlade. Tvoji tovariši so se poženili, Ivan Vajkard, tvoj součenec, slovi po vsem svetu, z mečem in s peresom se bori za dom. Slovel bi tudi ti. Zakaj si se odrekel svetu? Ti je bridko, da nisi prinesel od svojega otroškega podviga drugega kakor srto srce, izgubljena leta mladosti? Da, Adrijan. Sovražniki se zajeda o vedno bolj v zemljo, ki nam jo je določil sam Bog. Trdnjave padajo, Turek prodira, podkupa ne zadovoljne Ogre. Cesar posluša varljive svetovalce, izigrava potrpljenje hrvaških velmož. Benečani in Francozi podpihujejo žerjavico tlečega upora. Rimsko cesarstvo poka. Veliki in mali knezi grabijo zase. Zato ni od nikoder prave pomoči, zato trpi meja, trpijo obmejne dežele. Le še majhen zamah po šentgothardski bitki, pa bi bila rešena Evropa. Pa to ni šlo v kramo gospode na Dunaju. Zato grozi zdaj sultan Dunaju, prezira in zadržuje cesarske poslanca, daje Ogrsko Tököliju. A ne boj se, Adrijan! Še živi Skenderbegov duh, duh viteza Múje, Ravbarja, Turjaškega, Lenkoviča, Krušiča, še so bojeviti ljubljanski šolarji in pomočniki. In če je razkropil cesar zaradi ljubega miru z

Benečani Uskoke, vendar živi duh Senjaninov. Ne bo umrl. Straži in bo stražil mejo in morje.«

»Da! Mi smo še tu!« zabliška v črnih očeh redovnika. »Svetna in duhovska gospoda, kmetje in rokodelci, šolarji in trgovci — mi smo še tu in nas vse navdaja uskoški duh; damo glavo — ali zemlje ne damo, ne damo morja!«

Ura udari v zvoniku. Pater se vzdrami. Kaj da je danes tako raztresen pri proučevanju svetih očetov. Sanje — zanke hudobe. Prikazala se mu je Anca, prosila: »Odpusti mu!« In prebudil se je v mučni zavesti, da je odpustil samo z besedo, da tiči globoko v srcu še srd na človeka, ki se pokori zdaj v verigah. Bog odpusti in pozabi, a človek ... Hotel ga je raztrgati, zadaviti takrat, ko so ga vlekli na verigi. Pa je klicala umirajoča Anca: »Odpu—sti! ...« Ona, ki se je že selila v nebesa, je lahko odpustila — on pa, ki so mu bile uničene vse nade in načrti, — on ni mogel

z dušo. V solze, ki jih je lil na Ančin grob, je mešal kletve; rožljanje Djokovičevih verig, njegov jok, ga nista presunila. Mestni sodnik v Lizboni je poslal morilca in ladjo z vsem moštvom v Benetke. Naj razsodijo tam. Na ladjo so odpravili tudi zaboj iz samostana, kakor je zahteval Djokovič. Upal je, da se odkupi. Pa samo enkrat je ušel Djokovič galeji. Zdaj se je nabralo preveč toče nad njegovo glavo. Smrt bi bila premila. Dostmrtna galeja je bila obsodba. Ni pomagal zaboj, ki ga je poklonil Djokovič beneški gospodi, ni pomagalo, da je dolžil Dujma, Adrijana in njegove tovariše, da so morilci in roparji. Okovali so ga v verige, in preklinjal je Adrijana, da je mrazilo celo druge galjote. Anca je bila mrtva in njen zaklad izgubljen, Adrijan je bil kakor iz uma. Pa v Benetkah so hoteli biti pravični. »Brod smrti« so prodali in razdelili izkupiček med moštvo. Prišla je lepa vsota na vsakega in fantje se niso več bali priti domov. Adrijana, Krista in Dujma je tudi klicalo. Peljali so se skupaj do Trsta, tam so se poslovili Turnski, Bihački in Trnovčani od Adrijana, ki je zrl bolesto na njimi. Kakor v sanjah mu je bilo, ko so zrastle pred njim rabški zvoniki, ko ga je sprejela ljubeča mati in točila solze veselja. Uboga mati! Osivela in postarala se je od žalosti. Bridko je zbolelo Adrijana. »Kaj imaš zdaj od svoje trme, Adrijan?« mu je očitala rahlo, a ga je zadelo. Zaklad je iskal, a pustil je doma najdražji zaklad — materino srce, dom, poštenje. Nemirna je bila Adrijanova duša. Klicalo je z drugega sveta: »Adrijan!« Ded, osivel in upognjen, je pokazal na rodbinski grb: »Bila je posebna milost božja, da nisi prišel na vislice, Adrijan. Zahvali Boga!« In kip trpeče Matere nad stolnico ga je opominjal: »Zaman so iztezale moči pekla svoje roke po tebi.« Zaklad je iskal Adrijan. Našel ga je za samostanskim zidom. Sveto pismo, besede prerokov in očakov. Pomagati je hotel bednemu narodu z denarjem, zdaj je pomagal s poukom, tolažbo, svarilom. Postal je oče Marijan.

Nagel korak pred vrati prekine Adrijanove spomine. Krepko potrka, burno vstopi mladi brat: »Gospodič!«

»Pater Marijan,« popravi Adrijan svojega Krista.

»Pater Marijan,« ponavlja razburjeno Kristo, »v pristan je doplula galeja, na njej umira galjot. In želi — tebe.«

»Mene?« se čudi Adrijan, »galjoti imajo vendar v Splitu svojo kapelo.«

V Kristovih očeh je bilo nekaj skrivnostnega.

»Djokovič?« Adrijan prebledi. In burno se dvigne v njem: »Ne, jaz ne grem.«

»Pater Marijan!« poudari Kristo.

Pot v pristan se je vlekla kakor še nikdar. Kakor v sanjah je zrastle pred Adrijanom galeja. Jadra so bila povezana, vesla so slonela ob klopeh, galjoti so strmeli v breg. Čoln je čakal. Adrijanova duša je prenašala grozne muke. A ko je zagledal pred seboj h klopi prikovan kostnjak, udrte oči in posinel obraz nekdanj tako živahnega in oblastnega Djokoviča, ga je prevzelo usmiljenje.

»Moja mati!« je velel Kristu in hitro se je spustil brat v čoln. Adrijan se je bližal morilcu svojega očeta, pokleknil poleg njega in mu podprl glavo v svojo roko. Solze so stopile Djokoviču v mrkle oči: »Adrijan, predno grem na sodbo, olajšaj mi pot, reci mi, da si mi odpustil — vse od-pu-stil...«

»Od srca ti odpuščam, Djokovič, olajšaj si pot s spovedjo, tačas pride tudi moja mati.«

Blaženi usmev preleti prepadel obraz, oživi za hip oči: »Nisem vreden, pa Bog je usmiljen.«

Končana je bila spoved. Adrijan je hitel v cerkev mornarjev po sv. Telo. Tačas je pokleknila k umirajočemu gospa Semenič, se topila v solzah: »Djoko, Djoko!...«

»Cveta, odpusti!« so prosila izmučena usta. »Pokoril sem se...«

Rahlo so se dotaknila usta vdove čela, morilca njenega moža: »Djoko, kratko je to trpljenje — naj bo tebi in nam ključ v večno radost.«

Zvončkljalo je od brega, verige so zarožljale. Galjoti so pokleknili, kapetan in nadzorniki so stali v pozoru. In gospa Semenič je videla izpolajeno svojo davno željo: njen sin, sin, umorjenega, je odprl morilcu pot v raj in izbrisal tako njeno krivdo.

Adrijan je čutil na svojem čelu kakor gibljaj angelskih peruti: »Zdaj se raduje Ančina angelska duša, zdaj sta odrešeni očetova in Matetova,« je pomislil in bilo mu je kakor da gleda v odprti raj.

Nekaj je še bilo, kar je motilo Adrijana v duši: stric v Ljubljani. Ni bil zadovoljen, da je postal Adrijan redovnik, ni bil prišel na skromno slavnost nove maše, še oglasil se ni. Star in trmast se je držal svoje jeze. S stricem bi se rad spravil, in Ivana Vajkarda, Ljubljano bi rad videl še enkrat, prepričal bi se, kako se godi

Janezku in drugim tovarišem. Ta želja je postajala v Adrijanu vsak dan močnejša. O Ivanu Vajkardu je govoril z Vitezovičem v Senju. Ta mu je kazal slike Senja in okoliških krajev, ki jih pripravlja za Valvazorja, in povedal, da pojde za par let v Bogenšperk, kjer bo pomagal Valvazorju pri njegovi zgodovini mest in gradov.

Zamišljen stopa Adrijan po tesni ulici navzgor. Povsod ga pozdravljajo in ustavljajo. Starčki pred ubožnico se razveselijo: »Oče Marijan, Grgurinov Adrijan.« Izpod obokanih vrat izvabi ta klic deda in mater, ki mu hitita nasproti. Mati mu pokaže list: »Kranjski stric! Slabo se počuti in bi rad, da ga pripravi njegov nečak na smrt. Hoče tudi urediti tvojo dediščino. Prosi za dovoljenje, in pojdeva.« Stric, ki ga je hotel zapreti v samostan, ker se ni učil, in ni bil zadovoljen potem, ko je šel spokorjeni nečak zares v samostan; ta stric ga vabi? Zdaj bo poravnani tudi ta račun iz mladosti in izbrisan dolg. Obiskal bo svoje nekdanje učitelje in oni, ki so ga postavljali v svarilen zgled, ga bodo zdaj imenovali spokornika.

Vstala je Ljubljana pred očmi potnikov, vstalo je polje, tekla je Sora, Ljubljana. Kakor nekdanj. S petjem so spremljali brodniki splave in čolne, skozi petero vrat so prihajali in odhajali peš in jež tovarniki, kupci, potniki, okoličani, vitezi, vojaki. Oboroženi trgovci so spremljali visoko natovorjene vozove, kajti gozdovi so bili polni roparjev in klatežev.

In mati se je oddahnila, ko sta prišla skozi vicedomska vrata: »Bodi Bog zahvaljen!« Ko je zagledala Semeničovo hišo onkraj Ljubljane, se je zasolila, spomnila se je svojega gorja, ko je klicala in iskala Adrijana, a je bil na potu čez Reko na Rab. Stric je sprejel nečaka s spoštovanjem, nekdanji sošolci z začudenjem, učitelji z dvomom: »Adrijan — pa redovnik?« Povedali so mu, da še živi rod Faulbergov, in da uhajajo dečki še na kopanje in pretepanje.

Adrijana pa je najbolj razburjalo svidenje z Ivanom Vajkardom. Jezdil je v Bogenšperk in ugibal ves čas: »Ali me bo spoznal?« Kmalu je stal pred domom Valvazorjeve sreče in dela. Konja je oddal hlapcu in naročil slugi ob stopnicah, da javi redovnika očeta Marijana iz Ljubljane, sam je sledil slugi po dolgem hodniku.

»Milostljivi gospod baron prosil!« se je priklonil sluga, in že se pojavil pod značilnim Valvazorjevim grbom nad vratmi mož, dostojanstven in resen. Kožo mu je opalilo sonce gora, nočno delo, skrbi in razočaranja pa mu razoralo možat obraz v brazde. Prodirno oko premeri visoko redovnikovo postavo, išče v spominu: »To ni ljubljanski frančiškan — ni mi znan — vendar...«

Adrijan se priklone: »Ave, clarissime domine! Baron Faulbergus.«

»Adrijan!« vzkligne Valvazor, »Skenderbegov oboževalec — brez meča, potomec uskoških knezov — v redovni halji? Pa bi rekel, častiti oče, da si še vedno isti Adrijan: Caelum non animam mutant, qui trans

mare currunt¹ — vi, patri, tam doli ste vedno pripravljene, da zamenjate križ z mečem. Vendar nisem pričakoval, da vidim kdaj Adrijana Seme- niča v halji sv. Frančiška <

»Ivan Vajkard!« upre Adrijan roke prijateljeve rame. »Doprinesti moram izgubljena leta. Ti si dobro

izkoristil svojo mladost. Mož si, ki ga pozna učeni svet Evrope. Kakor čebela se trudiš in nabiraš poročila o nekdanjem in sedanjem, da bo spoznal svet in vedel prihodnji rod, kako smo trpeli za vero in svobodo.«

Sedela sta v modro² poslikani Valvazorjevi delavnici. Po mizi so ležali rokopisi, risbe, slike, zemlje- vidi in globus, šestila in merila, knjige in različno orodje, ob stenah police s knjigami, zbirke novcev, grbi in orožje. Le kratko sta se dotaknila nekdanjosti, Adrijana je zanimalo Valvazorjevo delo. In takoj sta bila pri razgovoru, ki je vnmel že nek- daj dečka: Položaj Evrope, stanje trdnjav, ki zapirajo ob morju in za morjem pot sovražniku, trdnjave, ki jih branijo bolj junaška prsa kakor zidovje, trdnjave, ki padajo sovražniku v roke, ker je premalo branilcev in glavno, ker nam nasprotuje in se ne

briga za nas sveto rimsko cesarstvo in ker spletkarijo Benečani.

»Saj veš, da bi ne bil padel Klis, ko bi bili dovolili Benečani, da nam pošljejo dalmatinska mesta pomoč. Tako je koučal tam naš škof de Do- minis s svojimi kanoniki, je padlo več sto mož, in naš Lenkovič je dobil rane, vsled katerih je umrl. Pa glej slike: Senj! Novi! Kaniža! Kosta- njevica! Stari in Novi Zrin! Siget! Karlovec! Sisek! Trsat!«

Z istim ognjem, kakor nekdanj, se potopi Adrijan v Vajkardova razglabljanja: »Hrvaška obmorska meja gre od avstrijskega morja do Save in je dolga več kakor šest in dvajset milj in to brez meje, ki gre od Save do Ogrskega. Precej velik kos dežele. Radi tolike meje ne zmore Kranjska sama za vse oborožitve, peš in jež, ne da bi pomagal deželni knez in sosedne dežele, posebno Štajerska in Koroška. In to vsled dogovora, da ne bodo nikdar zapustile te dežele druga drugo, marveč da si bodo vedno vzajemno pomagale. Dovolj drago odkupavajo Turki to mejo od nas, mi jo pa branimo s predrago ceno — krvi.«

Ponosno dvigne Valvazor glavo: »Po ogrskih, benečanskih in drugih mejah je dosti kristjanov, ki plačujejo Turkom 'spoznanje'. Tako tudi Rusi Tatarjem. Mi pa 'spoznavamo' ob naših mejah Turke samo s kolom in koso. Na hrvaški meji boš težko našel kos zemlje, ki bi ne bil napojen s krščansko in turško krvjo. Tako nam kri in smrt ohranjate mejo. Žalostno, kako orje kmet, ves oborožen, z osedlanim konjem, da se brani

¹ Podnebje, ne pa duha, spremene mornarji.

² Ko je dala kneginja Meklenburg preslikati sobo, ki je bila po poročilu Val- vazorjeva delavnica, je odstranil slikar več ometov in prišel do modre barve, ki jo je označil za prvotno.

in reši ob nenadnem napadu. A svet se ne briga za muke mejašev. Po pravici so užaljeni hrvaški velikaši radi cesarjeve čudne skrbi.«

»Da,« potrdi Adrijan, »in zdaj jih sumničijo, da hočejo odtrgati Hrvaško od cesarstva in se podati Turkom.«

Nejevoljno kima Valvazor: »Vsak vidi stvar drugače. Mladi Frankopan je bil v Ljubljani in je obiskoval okoliško plemstvo. Pa kranjsko plemstvo ima drugačne zadeve kakor hrvaško in sam veš, da smo si večkrat malo navzkriž zaradi meje. Mejo plačujemo mi.«

»Da, dragi Vajkard,« pripomni Adrijan, »zemlja pa je njihova.«

»Eh, pustiva to, dragi Adrijan. Še veš, kako sva pela: ‚Od kada su cari postanuli v Jedreni, gradom bjelomu, nije večja vojska zakupljena na viteza bana Skenderbega, što zakupi Murat care silni?‘ Tudi zdaj zbira sultan silno vojsko. Hudim časom gremo nasproti. Pa ne zgubimo poguma: Turek ne bo dobil ne meje ne Dunaja.«

Ob slovesu je poudaril Adrijan: »Ivan Vajkard, velik je tvoj trud in silne so tvoje žrtve in ne priznava jih sedanji rod.«

»Še odgovarjajo mi ne na moja vprašanja,« se nasmehne trpko Valvazor, a »ustavljajo me, namesto da bi me podpirali.«

»Dokler bo Kranjska dežela, bo živel tvoj spomin. Zgodovinarji, pisatelji, pesniki in slikarji, bodo črpali iz tebe. Skromen redovnik se klanja tvojemu duhu in delu.«

»Skromen redovnik?« se nasmehne Valvazor. »Ne bodi preskromen, častiti pater. Kdo tolaži že stoletja ubogo rajo v Bosni? Kdo je pomagal zatreti zmaja krivoverskega, kdo zapisuje dogodke, kdo prepisuje in ohranja prastare rokopise? Kdo je podaril svetu toliko učenjakov? Skromen redovnik.«

Venceslav Winkler:

Drevce na planini.

Raste drevce na planini.
Mimo pride Jezus beli:
»Pojdi za menoj v dolino:
tam vrtovi so razcveli!

Tam ti bo vrtnar zalival,
te napajal bo z močjo,
da boš razgrnilo veje,
kakor jih še ni drevo.«

Tiho prosi mlado drevce:
»Tu me pusti, Jezus beli. —
Saj po teh gorah in hribih
moji dedje so živeli.

Vidim: v sajasti dolini
brata brat tišči za vrat,
komaj v megli se razloči,
kdaj jesen je, kdaj pomlad.

Tu pri nas smo zmeraj svetli,
zmeraj polni rož in sonca,
po teh hribih, po teh skalah,
sreče, radosti ni koncal«

Beli Jezus, mili Jezus
šel je mimo svojo pot. —
Drevce pa pod nebo raste,
drevce — naš slovenski rod.